

TÜRKİYE'DE MİT VE MASAL ÇALIŞMALARI VEYA BİR OLUMSUZLAMA VE TEK-TİPLEŞTİRME ÖYKÜSÜ

Les travaux sur les mythes et les contes en Turquie ou une histoire de la négation et de l'uniformisation

Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ*

ÖZ

Mit ve masal çalışmalarının dünyaca tanınan ilk isimleri Grimm Kardeşlerdir. Grimm Kardeşler, Alman milletinin kültürünü ve kökenini halkın mit ve masallarında aramışlardır. Bu yaklaşım, Avrupa'da çok benimsenmiş ve birçok Avrupalı entelektüel kendi ulusunun köklerini mitlerde ve masalarda aramayı denemiştir. 19. yüzyıla damgasını vuran bu görüş, Türk aydınları arasında da etkisini göstermiştir. Bu konuda Ziya Paşa'nın "Şiir ve İnşa" başlıklı makalesi önemlidir. Uluslaşmacı Türk aydınları köyün sözlü kültürünü kentlin yazılı kültüründen üstün görmeye başlamışlardır. Grimm, Cermen ırkının kökenini Hindistan'da ararken Türk aydınları da Türkistan'a yönelmişlerdir. Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde ve ilk yıllarında sözlü kültüre ve mitolojiye ilgi artmıştır. Bir yandan mitolog ve tarihçiler tarafından Türkistan'da Türk mitolojisinin izleri sürülmüş, öte yandan folklorcular tarafından Anadolu'da halk masalları toplanmıştır. Ancak, Türkiye'de özellikle 1940'lı yıllara damgasını vuran kavga ortamı, mitoloji ve folklor çalışmalarını olumsuz yönde etkilemiştir. Bu dönemde Grimm Kardeşler kendi ülkelerinde ve bütün dünyada önem ve saygınlıklarını korurken, aynı hocanın öğrencileri olarak mitoloji çalışan Atsız ile masal çalışan Boratav, Düşman Kardeşlere dönüşmüşlerdir. Bu kavga, Türk mitoloji ve folklor çalışmalarının değersizleşmesi sonucunu doğurmuştur. Asya kökenli Türk mitolojisinin yerine süreç içinde Yunan Mitolojisi geçmiş, Anadolu masallarının yarattığı boşluğu da Grimm Masalları doldurmuştur. Bu kültürel tek-tipleşmeyi UNESCO, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması (2003) ve Kültürel Anlatımların Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi (2005) sözleşmelerinde insanlığın başarısızlığı olarak görmektedir.

Anahtar Kelimeler

Anahtar Kelimeler: Folklor, Grimm Kardeşler, Atsız, Boratav, UNESCO

ABSTRACT

Les frères Grimm sont les premiers chercheurs les plus connus dans le monde entier qui ont travaillé sur les mythes et les contes. Les frères Grimm ont cherché à trouver la culture et les origines de la nation allemande dans la mythologie germanique et les contes populaires. Cet approche a été accepté par les folkloristes européens et plusieurs intellectuels ont essayé de chercher les origines de leur nations aux mythes et aux contes. Les intellectuels turcs ont aussi accepté cette approche qui a été diffusé en Europe au 19e siècle. L'article nommé « Şiir ve İnşa » de Ziya Pacha est important en matière de ce sujet. Les intellectuels turcs ont commencé à trouver que la culture villageoise et orale est importante, pour construire une nation, que la culture citadine et littérale. Au debut, les frères Grimm ont cherché les origines de la race germanique en inde, en suite, les intellectuels turcs ont commencé à chercher les origines des Turcs au Turkistan. L'intérêt sur la culture orale et la mythologie a gagné le pouvoir à la naissance et au premier temps de l'époque républicaine. D'une part les traces de la mythologie ont été suivies au « Turkistan » par les myhhologs et les historiens d'autre part les contes anatoliens ont été recueillis par les folkloristes. En dépit de cela, l'ambiance de la dispute, dans les années quarantes, a fait une mauvasie influence sur la recherche mythologique et folklorique. A ce periode, Les frères Grimm ont gardé leur importances et prestiges dans leur pays et dans le monde entier. Par contre, Atsız et Boratav, les chercheurs qui étaient les étudiants du même professeur et travaillaient sur les mythes et contes, sont devenus les frères ennemis. Après cette bataille, la recherche de la mythologie turque et du folklore turc a perdu son importance. En suite, la mythologie grecque a gagné l'importance au lieu de la mythologie turque asiatique et les contes des frères Grimm ont succédé contre les contes anatoliens. UNESCO accepte que cette uniformisation serait l'échec de l'humanité selon la convention pour la sauvegarde du patrimoine culturel immatériel (2003) et la convention sur la protection et promotion de la diversité des expressions culturelles (2005)

Mots-clés

Folklore, Les Frères Grimm, Atsız, Boratav, UNESCO.

* Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Bölüm Başkanı, ocaloguz@gazi.edu.tr

Bu yazıda, Türk mitoloji ve masal çalışmalarının Hüseyin Nihal Atsız (1905-1975) ve Pertev Naili Boratav'ın (1907-1998) şahsında kısmen 1930'lı yıllarda ve özellikle 1940'lı yıllarda "resmî ideoloji"nin gözünden düşmesi ve bunun sonuçları üzerinde durulacaktır. Konunun özünü Türk mit ve masalların değersizleştirilmesi süreci ise de, örneğin Atsız ve Boratav olarak seçilmesi savdukları fikirler veya çalıştıkları alanlar nedeniyle sözü edilen gözden düşmenin odağına yerleşmeleri ve çeşitli soruşturma, kovuşturma ve davalara muhatap olmaları nedeniyle öne çıkmaları gösterilebilir. Bu durum onları dönemlerinde olduğu gibi bu yazı özelinde de sembol isimler haline getirmiştir. Jacob (1785-1863) ve Wilhelm (1786-1859) Grimm, masal ve mitoloji çalışmalarıyla halkbilimciler dünyasında büyük bir takdir ve saygıyla karşılanıp *Grimm Kardeşler* olarak adlandırılırken, farklı amaç ve içeriklere sahip olsa da Türk mitoloji ve masal konularına yönelen Atsız ve Boratav'ın aynı fakültede, aynı bölümde, aynı hocanın öğrenci ve asistanı olmalarına rağmen *Düşman Kardeşlere* dönüşmelerinin Türk mitoloji ve masal çalışmalarına etkisi, folklor tarihi ve kültürlerin tek-tipleşmesine karşı UNESCO önderliğinde yürütülen yeni ve uluslararası koruma yaklaşımlarına da işaret edilerek tartışılacaktır.

Avrupa'da folklor çalışmalarının doğuşu ile ümmet veya imparatorluk organizasyonları içindeki toplumların millet olma bilincini yükseltmeye başlamaları arasında doğrudan ilişki vardır. Emevîler (661-750) döneminden başlayan ve *Mevâli* vb. kavramlar etrafında gelişen üstünlük ve egemenlik tezlerinin Doğu halklarında yarattığı *kavim* bilincini bir başka bağlam konusu olarak dışarıda tutarsak, Avrupa'da ulus bilincinin ortaya

çıkışı, 1453 yılında İstanbul'un Türkler tarafından alınmasından sonra *Keşifler Çağında* ve sonrasında ortaya çıkan *Reform, Rönesans, Romantizm* ve *Aydınlanma* süreçlerine bağlıdır. Avrupa'da ümmet eksenli egemenliğin ilk sarsılış örneklerinden biri olarak Martin Luther'in (1483-1546) Kuzeyli bir halktan gelerek Güneye yani Roma'ya veya bir başka deyişle kent ve yazıyı temsil eden ümmet otoritesine başkaldırarak *kendi dilinde İncil istemesini* gösterebiliriz. İkinci önemli hareket 1789 yılına tarihlenen *Fransız İhtilâli* ile köklü *ümmet* kurumlarının *millet* veya *halk* lehine yıkılışıdır. 1453 yılından sonraki süreçte deniz yoluyla Doğu zenginliğine, Afrika ve Amerika kaynaklarına ulaşan Avrupa'nın yükselen sınıfı olan *Burjuvazi*, önceleri Afrika ve Amerika yerlilerinin *soylu vahşi ruhunda* bulunduğu hümanizmi ve romantizmi *Avrupa Köylüsüne* yöneltince, köklü *kraliyet, kilise* ve *feodalite* egemenliği sarsılmaya başlamış ve ihtilâlle birlikte yerlerini *cumhuriyet, laiklik* ve *burjuvaziye* bırakmıştı. Bu üç kavram da *halkın yükselişini*, bir başka deyişle toprağa dayalı üretim erkini elinde tutan *aristokrasinin* ve *ümmet* fikrinin düşüşünü sembolize ediyordu. 1453'te başlayan süreci bu şekilde yorumlayan en önemli folklor hareketi olarak James Macpherson (1736-1796) tarafından başlatılan *Ossiancılık* akımını görebiliriz. (Cocchiara 1981). İngiltere'de ortaya çıkan bu akım, İskoç dağlarında yaşayan halkın şarkı ve şiirlerinin, ümmet kültürünün sembolü olan kentte ve yazılı alanda yaratılan edebiyattan daha üstün, daha samimi ve daha özgün olduğunu savunuyordu. Bu düşünce kara Avrupa'sında çok güçlü temsilciler buldu. Almanya'da Johann Gottfried Herder (1744-1803) bu düşüncenin en önemli ve güçlü temsilcilerinden biri olarak ortaya

çıktı ve *halkın ruhu* olarak adlandırdığı bir milletin kültürünün özünü, halk şarkı, masal ve mitlerinde aramak gerektiğini savundu. (Ozan 2000). Onun bu tezi, folklorun ortaya çıkış öyküsünde güçlü bir yere sahip olan Grimm Kardeşler tarafından hararetle benimsendi. (Cochiara 1981, Başgöz 2002, Oğuz 2007) Grimm Kardeşlerin yaptığı işleri sembolleştirerek anlatacak olursak iki konunun altını çizmek gerekir: Birincisi iki kardeşin derlemeleriyle ve Wilhelm Grimm'in yazarlık yeteneğiyle oluşan *Kinder und Hausmarchen / Çocuklara ve Ev Halkına Masallar* (1812) adlı külliyyat, ikincisi ise Jacop Grimm'in yazdığı *Deutsche Mythologie/Alman Mitolojisi* (1835) kitabıdır. Alman milletin ümmet çağı dışındaki halk kültürünü Herder'in yol göstericiliği ile *yazısız alanda* bir diğer deyişle *köyde* arayan Grimmeler, *Homeros* anlatılarının Avrupa'da yarattığı dinler öncesinin tarih, mitoloji ve sanatına duyulan romantizmin etkisiyle aramaya başladıkları tarihsel kökenlerini de Hindistan'da buldular. Bugün diller ve kültürler alanında sıkça konuşulan *Hint-Avrupa* terimi, 18. yüzyılın sonlarında Avrupa'da önem kazanan *Hindistan'dan Göç Kuramının* mirasıdır. Grimmelerle hız kazanan Hıristiyan ümmetinin *kentli* ve *yazılı alanının* dışına çıkarak, kendi milletin *köylü* ve *sözlü alanına* yöneliş, bu tarihten sonra özellikle Kuzey Avrupa'da etkin ve güçlü olmak üzere, bütün Orta ve Doğu Avrupa'da görülen bir *uluslaşma* modası ve akımı yarattı. Hıristiyanlık kültürünün kentli ve yazılı alanlarını yöneten *Latin* kökenliler bile bütün isteksizliklerine rağmen bu sürecin dışında kalamadılar. *Uluslaşma* heyecanı bütün Avrupa'yı sardı ve *ulus devletlerin* kuruluş, *ümmet-devletlerin* veya *imparatorlukların* yıkılış süreci hızlandı.

Özellikle Doğu Avrupa'dakiler ol-

mak üzere Osmanlı devletindeki kimi azınlıkları da heyecanlandıran bu harekete Türk entelektüelinin en önemli tepkisi olarak Ziya Paşa'nın (1825-1880) Namık Kemal (1840-1888) ile Londra'da çıkardıkları *Hürriyet* gazetesinde 1868 yılında yazdığı *Şiir ve İnşa* başlıklı yazısını görebiliriz. Bu yazıda özetle Ziya Paşa, *Divan edebiyatı* yerine *halk edebiyatını milli edebiyat* olarak savunmakta, halkı da *kent* ve *yazı* dışında yaşayanlar olarak tanımlamaktadır. Onun halkın bulunduğu yer olarak *İstanbul'un kenar mahallelerini ve taşrayı* göstermesi (Kaplan vd. 1978) bu anlama gelmektedir. Yani nasıl ki Herder, köyde ve sözel alanda var olan halkın kültür ve sanatının ulusun ruhu olduğunu söylüyorsa Ziya Paşa da aynı düşüncüyü başka cümlelerle Türkiye için savunuyordu.

Halk, uluslaşma, özgürlük gibi kavramların Fransa'daki sonuçları, ümmet kültürüne, feodal örgütlenmeye, krallık egemenliğine dayalı devletlerde ciddi kaygılar ortaya çıkarınca, Osmanlı devletinde de bu süreci geciktirmeye çalışan tedbirler alındı. İkinci Abdülhamit (1842-1918) dönemi ve *İstibdad* yönetimi böyle okunabilir. 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilân edilmesiyle başlayan yeni dönemde 1913 ve 1914 yıllarında yazılan ve *folklor* veya *halkiyat* başlıklarını içeren üç yazı, (Oğuz 2007) Ossian, Herder, Grimmeler ve Ziya Paşa tarafından dile getirilen düşüncelerin devlet erkiyle birlikte daha güçlü tekrarıdır. Ziya Gökalp (1876-1924), Fuad Köprülü (1890-1966) ve Rıza Tevfik (1869-1949) tarafından kaleme alınan bu yazılardaki özetlenebilir ortak görüş, Ziya Paşa'da olduğu gibi, kentin ve yazılı alanın özden uzaklaştığı, özün köyde, sözlü alanda ve mitolojide olduğu şeklindeydi. Özellikle Ziya Gökalp'ta vurgulu olmak üzere yine bu üç folklorcunun savunduğu fikirlerden biri, tıpkı

Avrupa'da Hıristiyanlık öncesinin önem kazanması örneğinde olduğu gibi Türk milletinin kültür köklerinin İslâm öncesinde olduğu idi. Jacob Grimm'in Alman milletinin kültür köklerini Hindistan'da gören kuramı, Türk milletinin kültür köklerini Türkistan'da görme düşüncesine bir anlamda kaynaklık etmiştir. Esasen bütün Avrupa uluslaşmasında ortaya çıkan din, ümmet, kent, yazı dışında köken arama akımının Doğu'ya doğru gelirken Türkleri de etkilemesi kaçınılmazdı. Yani süreç içerisinde sahipleri veya karşıtları tarafından *Türkçülük* ve *Turanlılık* olarak adlandırılacak bu düşünce, özü itibarıyla Jacob Grimm'in *Alman Mitoloji'sindeki* Cermen ırkının ve onun kültür kaynağının *Hindistan* olduğunu savunduğu kuramı gibi öncelikle milletin kaynağını köyde ve ümmet öncesi tarihte ve mitolojide arayan bir yönüyle romantik diğer yönüyle bilimsel ve entelektüel bir hareketti.

Ziya Gökalp'ın ve bu çığırda yürüyen *Milli Edebiyat* akımının görülebilir amacının, çöken imparatorluğun enkazından Batı ve Kuzey Avrupa'daki folklor ve uluslaşma örneklerinden esinlenerek Türk uluslaşmasını kurtarmak olduğu söylenebilir. Birinci Dünya Savaşı sonunda fiilen yıkılan İmparatorluk sonrasında *Sultanlığın*, *Hilafetin* ve *Osmanlı toprak düzeninin* kaldırılması, Fransız İhtilâli'nin etkilerinin doğal sonuçları olarak görülse de, bu yapılaşmanın en önemli kültürel kodlarını ümmet öncesi tarihte, mitolojiye ve köye vurgu yapan folklor hareketine bağlı Orta ve Kuzey Avrupa uluslaşması oluşturmuştur. Bu sürecin en önemli göstergelerinden biri Osmanlı kent mirasının reddidir. Kent mirasının reddi daha çok *Divan Edebiyatı* üzerinden dolayımlyansa da, Türk kültürünü Orta Doğu'ya veya Ön Asya'ya bağlayan, ümmet fikrini güç-

lendiren her türlü yapının reddi olarak görmek gerekir. Ziya Gökalp'ın *Halka Doğru* dergisinde yayımlanan "Halk Medeniyeti I: Başlangıç" başlıklı makalesindeki ifadesiyle bu yapı Türklerin *sartlaşmasına* yani özünden kopmasına, kendi benliğini ve köklerini unutmasına neden olmuştur. İmparatorluklar başkenti ve Osmanlı'nın altı yüzyıllık kentli ve yazılı uygarlığının simgesi İstanbul yerine, genç *Cumhuriyetin* kendisine başkent olarak ufak bir Anadolu kasabası olan Ankara'yı seçmesi, bu *sartlaşma* sürecini durdurma çabası olarak okunmalıdır. Nitekim, Atatürk'ün kuruluş döneminin en önemli sözlerinden biri olarak karşımıza çıkan *Köylü milletin efendisidir* vecizesi de diğer anlamlarının yanında yazarların köklerinden uzaklaşmasına karşın, konuşanların milli kültür duyarlılığına yapılmış bir gönderme olarak okunmalıdır.

Kaynağı Ossiancılık olan ve Türkiye'de Ziya Paşa'dan beri savunulan fikirler kapsamında halk olarak öne çıkan köylünün sanatı, edebiyatı ve gelenekleri – Avrupa'da ulus kimliğinin ve egemenliğinin öncü savunucularının diliyle söyleyecek olursak- yeni bir *soylu vahşi* romantizmi içinde yüceltilirken *Divan şiiri* gözden düşmüş, yerini *Halk şiiri* almıştır. Ossian akımının bir anlamda devamı sayılabilecek (Pelvanoglu 2007) *Beş Hececiler* (Tuncer 1994) köy ve köylüyü, kırları ve çobanları öve öve bitiremedikleri *âşık tarzı* şiirler yazmışlardır. Böylece Macpherson, Herder, Elias Lönnrot (1802-1884) ve Grimler eliyle biçimlendirilen veya sürdürülen Batı'daki uluslaşma hareketinin temel dayanaklarından biri olan *köylülük* ve *sözlülük*, Türkiye'de de bu şekilde *kentlilik* ve *yazılılık* karşısında egemen oldu. Batı uluslaşmasının ikinci ayağında kültürlerin *Hindistan* veya *Mısır* kökeni ve

mitoloji vardı. Ziya Gökalp'ın ilk dönem çalışmaları ve sembolik olarak *Turan* manzumesi, uluslaşma hareketinin bu yönü için önemlidir. Türk uluslaşmasında bu süreç, *Türkistan*, *Turan*, *Anayurt*, *Altay*, *Tanrı Dağları*, *Orhun*, *Bozkurt* ve *Ergenekon* gibi semboller etrafında gelişti. Cumhuriyet'in kurucusu Atatürk'ün 1922 yılında Keçiören bağlarında Afgan Büyükelçisi ile *Ergenekon/Nevruz* kutlaması (Çay 1988), Türklerin tarih kökleri hakkında devletin en yüksek makamının düşüncesini ortaya koyar. Bozkurt figürlerinin pullardan paralara, amblemlerden heykellere kadar birçok kültür, sanat ve siyaset alanında kullanılması ve hatta Atatürk'ün kimi yabancı romancılar tarafından *Bozkurt* olarak adlandırılması (Armstrong 1998) bu düşünce ve yaklaşımın diğer kanıtları olarak görülebilir.

Görüldüğü gibi genç Türkiye Cumhuriyeti'nin *Köy* ve *Ergenekon* yaklaşımı ile Grimm Kardeşlerin *Masal* ve *Mitoloji* yaklaşımları aynı folklor kuram ve hareketinin ürünü olmaları nedeniyle paraleldir. Ancak Türk uluslaşma hareketi Grimm'lerin yarattığı *mitoloji* ve *masal* çizgisinde başlamasına rağmen bu yolda devam etmemiştir. Örneğin Atatürk'ü 1922 yılında *Ergenekon/Nevruz* kutlarken gösteren fotoğrafların benzerleri sonraki yıllarda çekilememiştir. Özellikle 1926 yılında Milâdi takvimin kabulünden sonra, *Ergenekon/Nevruz Bayramı* kutlamaları, *çağdaşlaşma* algı ve sürecinin dışında kalmıştır. Türk uluslaşmasının *Türkistan* ve *Mitoloji* ayağının en önemli savunucularından *Türk Ocağı*'nın 1931 yılında kapatılması (Sarıay 2004, Üstel 1989), Türklerin mitolojik kökenleri ile ilgili yeni bir tartışma başlatmıştır. Türk Ocağı yerine 1932 yılında kurulan *Halkevlerinin* (Çeçen 1990) uluslaşma

açısından köye yönelişi sürdürürken, bu dönemde *Sümer* ve *Eti(=Hitit)* tartışmalarının başlaması mitolojik kökenle ilgili yeni arayışlar olarak anlamlıdır. İsmet Bozdağ'ın *Atatürk'ün Avrasya Devleti* adlı kitabındaki aktarıma göre her ne kadar Atatürk, 29 Ekim 1933 yılında Ziraat Bankası Balo Salonu'nda yaptığı bir konuşmasında:

...*Bugün Sovyetler Birliği dostumuzdur, komşumuzdur, müttfikimizdir... Devlet olarak bu dostluğa ihtiyacımız var! Fakat yarın ne olacağını kimse kestiremez. Tıpkı Osmanlı imparatorluğu gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan imparatorluğu gibi parçalanabilir! Bugün elinde sınıksız tuttuğu milletler, avuçlarından sıyrılabirler... Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir!. İşte o zaman Türkiye, ne yapacağını bilmelidir! Bizim bu dostumuzun yönetiminde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onları aralamaya hazır olmalıyız! Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir, hazırlanmak lazımdır. Milletler, buna nasıl hazırlanırlar? Manevi köprülerini sağlam tutarak! Dil bir köprüdür, inanç bir köprüdür, tarih bir köprüdür! Bugün biz , bu toplumlardan dil bakımından, gelenek, görenek, tarih bakımından ayrılmış, çok uzağa düşmüşüz! Bizim bulunduğumuz yer mi doğru, onlarınki mi? Bunun hesabını yapmakta fayda yoktur! Onların bize yaklaşmasını bekleyemeyiz; bizim, onlara yaklaşmamız gerekli. Tarih bağı kurmamız lazım... Folklor bağı kurmamız lazım... Dil bağı kurmamız lazım...*(Bozdağ 1999)

diyerek Türk milletinin kökleri olarak *Türkistan*'ı bir şekilde yeniden ifade etmişse de, pul ve paralara *Bozkurt* motifleri koydurmaya devam etmişse de, hatta *Güneş Dil Teorisi* ile *Eti* ve *Sümer* kökenini *Türkistan*'la bütünleştirmeyi denemişse de Türkiye Cumhuriyeti Dev-

leti, özellikle Türk Ocağı'nın kapatılmasından sonraki dönemde hiçbir zaman kuruluş yıllarındaki kadar *Türkistan* veya *Orta Asya* kelimelerini köken bağlamında olumlu ve vurgulu kullanmamıştır. Nitekim, Atsız'ın açıklama kısmında *Türkçü ve Köycü* ifadesi yer alan *Atsız Mecmua* (1932) ve *Türkçü* açıklamasıyla çıkan *Orhun* (1933-1934) dergileri bu ortamda ve bu nedenlerle uzun süre yaşama şansı bulamamış, devletten maddi veya manevi destek görüp güç kazanamamıştır.

Türk Ocağı'nın kapatılmasıyla zaıflayan ve yerini Türklerin Anadolu köken ve kaynaklarına dönmek şeklinde özetlenebilecek ve *Sümerbank* (Kuruluşu: 1933) ve *Etibank* (Kuruluşu: 1935) gibi kurumlaşmalarla güçlenen *Sümer ve Eti Kuramına* bırakan *Türkistan* veya *Orta Asya Kuramı*, Atatürk'ün ölümünü takip eden yıllarda ve Hitler Almanya'sının İkinci Dünya Savaşından yenik çıkmasının akabinde *Iraklılık-Turanlılık* olarak nitelenerek, yıkıcı siyasal akımlar arasına konulmuştur. Bu süreçte, mitolojik alanda Atatürk'ün desteklediği *Güneş Dil Teorisi* ile *Sümer* ve *Eti Kuramı*, tamamen gözden düşmüş ve yerini *Roma-Grek Kuramı* almıştır. Bu yaklaşım, Anadolu'nun kadim ve köklü uygarlığı olarak Roma ve Yunan uygarlığını görmüş ve Türk çağdaşlaşmasının bu uygarlığı içsellemesi, sahiplenmesi ve sürdürmesi ile mümkün olabileceğini savunmuştur. Özellikle Hasan Ali Yücel'in (1897-1961) Milli Eğitim Bakanı olduğu dönemde *Birinci Türk Neşriyat Kongresi*'nin (1939) kararları doğrultusunda kurulan *Tercüme Heyeti*, öncelik tanıdığı çevirilerle bu düşünceyi desteklemiştir. *Tercüme Heyeti*'nin birbir öngörüsü veya amacının bu olmadığı söylene bile, sonradan izlenebilir sonuçları açısından bu sürecin *Zeus* ve *Olim-*

pos eksenli *Yunan Mitolojisi* ile *Ülgen* ve *Altay* eksenli *Orta Asya Mitolojisinin* savaşı olarak da okunması mümkündür.

Edebiyat dünyasında *Türkistan-Orta Asya, Eti- Sümer* ve *Roma- Grek* odaklı mitolojik eksen arayışlarının en ele avuca sığmaz, en âsî ruhlu kişisi Fuad Köprülü'nün öğrencisi ve asistanı Hüseyin Nihal Atsız olmuştur. Atatürk dönemindeki çıkışları bir yana özellikle devletin güçlenen Sovyetler Birliği ile uyum arayışlarına girdiği, yenilen Hitler ile *nasyonalizm* duygularının ve folklorun uluslaşma olarak görülme sürecinin ciddi şekilde örselendiği, Avrupa çağdaşlaşmasının temeline konulan Yunan Mitolojisinin Türkiye'nin yöneticileri tarafından yeni ve güçlü bir köken miti olarak benimsendiği veya yegâne esin kaynağı haline getirildiği bir zamanda Nihal Atsız'ın Türk mitolojisinin ekseninin 1943-1944 yıllarında tekrar yayımlamaya başladığı *Orhun* dergisinde *Türkistan* veya *Orta Asya* olduğunu 1910'lu ve 1920'li yılların heyecanı ve sert bir üslupla savunması, Türkiye'de şiddetli bir çatışmanın fitilini ateşledi. *Iraklılık-Turanlılık* olarak anılan bu davanın görüldüğü iki yıl içinde yaşanan olayların kültür ve folklor çalışmaları açısından ele alınan nesnel bir tarihi henüz yazılmadı. Osmanlı'nın son yıllarına ve Cumhuriyetin kuruluş yıllarına egemen olan *Türkçü-Turanlı* fikirleri siyaset, bilim ve sanat aracılığıyla 1940'lı yıllarda savunmaya devam eden Nihal Atsız, bu fikirleri nedeniyle yargılandı, iki yıla yakın tutuklu kaldı. Ancak cezaevinden çıktıktan sonra da, Türk mitolojisinin Türkistan kaynaklı olduğunu savunmaya devam etti. Nitekim, onun –yöntemi bilimin bugünkü düzeyi bakımından tartışmaya açık olsa da– *Türk Edebiyat Tarihi* (1992, ilk baskı 1946) adlı edebiyat tarihi, Türk mitolojisinin kökeninin

Türkistan olduğu tezinin bilimsel, *Bozkurtların Ölümü* (2004, ilk baskı 1946), *Bozkurtlar Diriliyor* (1998, ilk baskı 1949) ve *Deli Kurt* (1997, ilk baskı 1958) romanları ise sanatsal dışı vurumlarıdır. Nihal Atsız ve mitoloji görüşü için *sakıncalılık* dönemi çok partili hayatta da devam etmiş, örneğin, Demokrat Parti döneminde Atsız'ın başkanlığını yaptığı *Türkçüler Derneği*, Adalet Partisi döneminde yine Atsız'ın çıkardığı *Ötüken* (1964) dergisi takibe uğramış ve nihayet 12 Mart 1971 muhtırası sürecinde de bu dergi kapatılmış, Atsız soruşturmalara maruz kalmıştır. Kısacası, her hangi bir dönemle veya partiyle ilişkilendirmeden söyleyecek olursak, Atsız'ın savunduğu mitoloji görüşünün aksine olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin mitolojik eksenini 1930'lu yıllarda Türkistan'dan Anadolu'ya kaymış, Atatürk'ün ölümüne kadar Sümer ve Eti görüşü öne çıkarken, Atatürk'ten sonra Roma ve Yunan kültürü ve mitolojisi egemenlik kazanmıştır. Nihal Atsız, karşıtları ile sert tartışmalara girerek ve hapis, kovuşturma, yasaklama gibi engellere karşın çıkarmaya çalıştığı dergileri, bilimsel çalışmaları, şiirleri ve romanlarıyla Türk mitolojisinin Orta Asya kökenini savunmuştur. Bunu yaparken bugün bilim dünyasında olumlu ve olumsuz yönleriyle tartışılan kimi "fakelore" (Gürçayır 2007) uygulamalı yapmıştır. Denilebilir ki Nihal Atsız, bu yönleriyle *Alman Mitolojisi* kitabının yazarı Jacob Grimm benzeri bir rol üstlenmiştir.

Karşıtlarıyla giriştiği polemiklerdeki sertliğine, takibe uğradığı hakaret davalarına ve özellikle *Irçılık-Turancılık* davasının odağına oturan Atsız- Sabahattin Ali (1907-1948) kavgasına yönelik farklı öznel değerlendirmeleri bu yazının dışında tutarak söyleyecek olursak, Nihal Atsız'ın savunduğu mitoloji görüşü

Türkiye'de bu denli olumsuzlanmasaydı, *Olimpos'un*, *Zeus'un*, *Eros'un*, *Afrodit'in*, *Hera'nın*, *Apollon'un*, *Defna'nın* vb. yanı başında *Altay'ın*, *Ülgen'in*, *Umay'ın*, *Erlik'in* de popüler alanda yaşaması, bilinmesi ve yeniden üretilmesi sağlanabilirdi. 1960'li yıllarda Latin Amerika'da önem kazanan *fantastik edebiyat*, *gerçeküstüculük* ve *büyümlü gerçekçilik* (Öktemgil Turgut 2003) gibi akımlar sayesinde dünyada başta şiir, sinema ve roman olmak üzere birçok sanat dalında mitoloji ve efsanelerin geri dönüşü yaşanırken, bilinen mitler ve efsaneler onlarca, yüzlerce kere sanat eserlerine kaynaklık ederken, hiç işlenmemiş Türk mit ve efsanelerinin Türk sanatçılar tarafından dahi kullanılmaması, UNESCO'nun kültür koruma yaklaşımları da dikkate alındığında insanlığın yarattığı değerlerin korunması ve kültürel çeşitlilik içinde gelecek kuşaklara aktarılması hedefleri açısından olumlanabilir değildir. Çocuklar için çekilen Türk dizilerinin fantastik kahramanlarının tamamının *Olimposlu* olmaları, bir tek kahramanın bile Türk mitolojisi veya efsanesi kökenli olmaması dikkate alındığında mitoloji alanındaki eksiklik veya kültür kaynaklarının bilinmemesinin yarattığı sanatsal kısırlık ve kültürel çeşitliliğe duyarlılık kendiliğinden ortaya çıkar.

Uluslaşma hareketinde ve folklor tarihinde mitoloji ve ümmet öncesi tarih kadar kent dışı ve sözlü alan da önemliydi. Türk folklor çalışmalarında bu boşluk en başarılı şekilde Pertev Naili Boratav tarafından doldurulmuştur. Grimm Kardeşlerin -özellikle Wilhelm Grimm'in- *masalcılık* rolü Türkiye'de Pertev Naili Boratav tarafından yerine getirilmiştir. Kendisi de Nihal Atsız gibi Fuad Köprülü'nün öğrencisi ve asistanı olan Boratav, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak gö-

reve başladığı 1938 yılından üniversite-
deki işine son verildiği 1948 yılına ka-
dar, gerek bizzat giderek gerekse -başta
geleceğin önemli folkloristlerinden biri
olacak olan İlhan Başgöz olmak üze-
re- öğrencileri eliyle Anadolu'nun halk
edebiyatını daha çok da masallarını top-
lamaya başladı. Kurduğu ve yönettiği
Halk Edebiyatı Kürsüsünde, kentleşme,
göç ve sanayileşme gibi etkenlerle gün-
den güne yok olan, unutulmuş, değişen
folklor ürünlerini derleyerek hem yayı-
na dönüştürdü hem de arşive kazandı-
rdı. Onun daha sonra yayınlanan *Zaman
Zaman İçinde* (1992, ilk baskı 1958), *Le
Tekerleme* (2000, ilk baskı 1963) *Az Git-
tik Uz Gittik* (1992, ilk baskı 1969), ve
Uçar Leyli (2001) gibi masal ve tekerle-
me kitaplarında yer alan Türk masal-
larını bugün artık ne derlemek müm-
kün ne anlatacak kaynak kişi bulmak.
Boratav'ın bu dönemde derlediği 2500'ü
aşkın Türk masalından bugün kaç y-
şıyor, kaç biliniyor diye bir soru sorsak
alacağımız cevabın vahameti, aynı za-
manda Boratav'ın bu koleksiyonunun
önemini ortaya koyar. Boratav, bu ça-
lışmaları ile Grimm Kardeşlerin masal
çalışmalarının benzerlerini Türkiye'de
yapmıştır. Boratav'ı bütün bu yönleriyle
-ağabeyi zaman içinde Mitoloji'ye merak
sararken- masal dünyasında kalmayı se-
çen Wilhelm Grimm'e benzetebiliriz.

Türk uluslaşma hareketinin halk
verimlerinden yola çıkılarak gerçekleştirileceğini söyleyen görüşleri bir anlamda destekleyen Boratav derleme, yaklaşım ve tutumunun başta Ziya Paşa ve Ziya Gökalp çizgisi olmak üzere uluslaşma-
cı akımlarca olumlanması ve alkışlan-
ması beklenirken, ne yazık ki folklor
dışı değerlendirmeler nedeniyle süreç
Boratav'ın çalışmalarının aleyhine iş-
lemiştir. 1940'lı yıllarda ortaya çıkan
siyasal kamplaşma, Atsız gibi Boratav'ı

da içine almış ve aynı bölümden mezun
olan, aynı hocaya asistan olan, başlan-
gıçta aynı düşünceleri paylaşan iki arka-
daşın yollarını ayırmıştır. Bir takım si-
yasal düşünce ve kavramların arasında
hem iki arkadaşın dostluğu ve kardeşliği
sona ermiş hem de tıpkı Atsız'ın ve Tür-
kistan mitolojisinin olumsuzlanması gibi
Anadolu masalları ve onların derleyicisi
Boratav gözden düşürülmüştür. Bu göz-
den düşüşün en somut sonucu, kavgalar,
yargılanmalar ve tutuklamalar sonunda
Boratav'ın kürsüsünün 1948 yılında ka-
patılması ve onun da işine son verilme-
sidir. Boratav'ın 1948 yılında üniversite-
den tasfiyesi ile sonuçlanan dava süreci-
nin kimi detayları ve yorumları için Mete
Çetik'in *Üniversitede Cadı Kazanı* (1998)
ve bu sürecin Boratav odaklı bir yorumu
için Arzu Öztürkmen'in *Türkiye'de Folk-
lor ve Milliyetçilik* (1998) adlı eserlerine
bakılabilir.

Atsız'ın mitoloji görüşü ve bu gö-
rüşten beslenen sanatçı yaratıcılığı,
Irkcılık-Turancılık davalarıyla ötekileş-
tirilirken, Boratav'ın *masal derleyicili-
ği* ise *Komünistlik* suçlamalarıyla sona
erdirilmiştir. Milli Folklor dergisinin
Boratav Dosyasındaki yazısında Umay
Günay, Atsız ve Boratav'ın tasfiyesine
bir başka açıdan bakarak şu düşüncelere
yer vermektedir: "*Türkiye'de bazı vasat
ve vasat altı insanlar, kıskançlık ve ha-
setleriyle yok etmek istedikleri kişilerin
siyasi tercihlerini bahane ederek sanat-
çı, bilim adamı, bürokrat ve siyasetçileri
dışlama, çalışmalarını engelleme, onları
âtil hale getirme konusunda uzmandır-
lar.*" (Günay 1998). Bu kıskançlıklar ve
kısır çekişmelerin görülebilir en çarpıcı
sonuçlarından biri, Boratav'ın derlediği
masallar arasında yer alan *Nardaniye
Hanım*'ın (*Zaman Zaman İçinde*, 1992)
bugün Türk örgün ve yaygın eğitim sis-
teminin ve medyanın çok yakından tanı-

dığı ve tükettiği Grimm masallarından olan *Pamuk Prensesin* (Grimm Masalları, 2006) Anadolu köylüsü tarafından anlatılan, Türkçe’de yaşayan yerli biçimi olmasına rağmen unutulma cezasına çarptırılmasıdır. Boratav bir şekilde hayatını ve bilimsel çalışmalarını (Oğuz 2001) yurt dışında devam ettirdi ama onun üniversiteden atılmasıyla aslında Türk masalları Cumhuriyet’in eğitim ve kültür hayatından çıkarılmış oldu. Bu durum, bugünkü nesillerin bir tek Türk masalının bırakınız içeriğini adını dahi bilmezken, Alman Mitolojisi’nin yazarı ve Cermen ırkının Hindistan kökenlerinin kuramcısı Grimm Kardeşlerin birçok masalını yeni sanat ürünlerinin esin kaynakları olacak kadar yakından tanımaları sonucunu doğurdu.

Hitler Almanya’sı ile Stalin Rusya’sı, folklorun 19. yüzyıldaki bu uluslaşmacı ve kurucu işlevini çok ideolojik biçimlerde bozmuşsa da, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan *Uygulamalı Halkbilimi*, 20. yüzyıl toplumunun karşı karşıya olduğu *sanayileşme* ve *küreselleşme* süreçlerinde *milli* ve *yerli* kimliklerin *kendi olma* eğilimlerini destekledi. Böylece folklor zaman içinde inşa edilmiş kimlikler olarak kültürel ve sanatsal alanlarda esin kaynağı haline geldi. Bugün birçok sanat alanını dolduran *Yunan Mitolojisi* başta olmak üzere *Yüzüklerin Efendisi*, *Harry Potter* veya *Avatar* gibi roman ve sinema yapımları, *Kurt Adamlı* veya *Drakulalı* filmler, *Tatlı Cadı*, *Acemi Cadı*, *Hayalet Fısıltısı*, *Selena* ve *Kayıp Prenses* gibi diziler, mitolojiden masala folklor araştırma ve derlemelerinin omuzlarında yükselmektedir.

Türkiye’de Atsız ve Boratav’ın olumsuzlanmasından, iç çatışma halindeki Türk entelektüelinin karşılıklı olarak onları yargılaması, suçlaması ve düşüncelerini

mahkum etmesi, bir başka açıdan Türk mitolojisinin Orta Asya yorumunu ve Anadolu Türk halk masallarının mahkum edilmesiyle. Folkloru ve özellikle mitolojiyi çok kötü amaçlar için kullanan Hitler’den sonra bile, Almanya’da Grimm’ler değerden düşmezken ve bugün onların derlemeleri dünya edebiyatına esin kaynağı olurken, Türkiye entelektüelinin 1940’lardaki tartışmayı aşamaması, küreselleşme ve kültürel tek-tipleşme sürecinde Türkiye’nin *Olimpos* anlatılarının yanına *Altay* ve *Kafdağı* mitolojisini, *Pamuk Prenses* ve *Sinderella*’nın yanına ise *Nardaniye Hanım* ve *Ahu Melek* masallarını koyamaması sonucunu doğurdu.

Ulusal kimlik bugün belki 1940’lardaki gibi tanımlanmıyor ama mitlerin ve masalların kültürel kimliğin çok tanımlayıcı bir parçası olduğu veya sanat yaratmalarının en temel esin kaynaklarından biri olduğu daha derinden hissediliyor. Alman mitolojisinin ve masallarının yaratıcıları olan Grimm Kardeşlere kendi ülkelerinde hatta dünyada gösterilen büyük saygıya karşın, Türkiye’de mitolojiden yararlanarak roman yazan Atsız ile, Anadolu masallarını derleyip tanıtan Boratav’ın örselenmesi, Türk mitoloji, masal ve genel olarak folklor çalışmalarının olumsuzlanması ve bir kenara itilmesi sonucunu doğurmuştur. Bugün UNESCO çatısı altında kültür konularına kaybedilmemesi, unutulmaması ve gelecek kuşaklara aktarılması gereken insanlık değerleri olarak bakılmaktadır. *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması*(2003) ve *Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması* (2005) sözleşmeleri, küreselleşmenin olumsuz yönleri karşısında ulusal kültürlerin ve onların farklılıklarının değerliliğini vurgulamaktadır. (Oğuz 2009). Bu açıdan bakıldığında da bilimsel nitelik ve

tutarlılıklarına yapılabilecek eleştiriler bir yana Atsız ve Boratav çalışmalarının zamanlarını aşan öngörülü ve geleceğe yönelik çalışmalar olarak UNESCO'nun kültürlerin korunması ve kültürel çeşitliliğin küreselleşmenin olumsuz etkilerine karşı savunulması yaklaşımları ile örtüştüğü görülür.

Sonuç olarak, Atsız ve Boratav'ın şahsında Türkiye'de mit ve masalın gözden düşmesi, Türk folklor araştırmalarına, bu alandan beslenen sanat yaratmalarına, uluslaşma süreçlerine ve küreselleşmenin kültür alanındaki olumsuz etkilerine karşı yerelin korunması olarak özetlenebilecek UNESCO öngörülerine uygun düşmemiştir. Kültürel çeşitlilik içinde binlerce yılda yaratılmış olan yerli masal ve mitolojinin kısaca folklorun kültürel kimlik oluşturma çabaları kadar, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan *Uygulamalı Halkbilimi* yaklaşımlarıyla bütünleşen kültür endüstrisi ve sanat yaratıcılığı açısından da ne denli önemli olduğunu Türk entelektüeli, sanatçısı ve tasarımcısı fark edememiştir. Bu nedenle Atsız ve Boratav adlarıyla sembolleşen mit ve masal çalışmalarının durdurulmasının yarattığı boşluk da henüz doldurulamamıştır.

KAYNAKÇA

- Amstrong, H.C. *Bozkurt*, (Çeviren: Gül Çağalı Güven), İstanbul: Arba Yayınları, 1997.
- Atsız, H. Nihal, *Bozkurların Ölümü*, İstanbul: İrfan Yayınları, 2004.
- Atsız, H. Nihal, *Bozkurtlar Diriliyor*, İstanbul: İrfan Yayınları 1998.
- Atsız, H. Nihal, *Deli Kurt*, İstanbul: İrfan Yayınları 1997.
- Atsız, H. Nihal, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Baysan Yayınları, 1992.
- Bağöz, İlhan. "Giriş", *Sibirya'dan Bir Masal Anası* (Mark Azadovski), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 2002
- Boratav, Pertev Naili. *Zaman Zaman İçinde*, İstanbul: Adam Yayınları, 1992.
- Boratav, Pertev Naili. *Az Gittik Uz Gittik*, İstanbul: Adam Yayınları, 1992.

Boratav, Pertev Naili. *Tekerleme*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, 2000.

Boratav, Pertev Naili. *Masallar-1 Uçar Leyli* (Yayına Hazırlayan: M. Helimoğlu Yavuz), İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, 2001.

Bozdağ, İsmet. *Atatürk'ün Avrasya Devleti*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1999.

Cocchiara, Giospere, *The History of Folklore in Europe*, ISHI, 1981.

Çay, Abdülhaluk. *Türk Ergenekon Bayramı / Nevruz*. Ankara:TKAE Yayını, 1988.

Çeçen, Anıl. *Halkevleri*, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1990.

Çetik, Mete. *Üniversitede Cadı Kazanı*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, 1998.

Grimm, Jacob, *Deutsche Mythologie*, Göttingen, 1835.

Grimm Masalları, İstanbul: YKY, 2006.

Günay, Umay. "Prof. Dr. Pertev Naili Boratav'ı Kaybettik", *Milli Folklor* 38 (Yaz 1998): 3-4.

Gürçayır, Selcan. *Folklorun Sahtesi: Fakelore*, Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2007.

Kaplan, Mehmet, vd., *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II 1865-1876*, İstanbul 1978.

Oğuz, Öcal, "Boratav'ın Fransızca Yazıları Üzerine Bir Deneme", *Milli Folklor* 49 (Bahar 2001): 5-12.

Oğuz, Öcal, "Araştırmaların Tarihi", *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2008.

Oğuz, Öcal. *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir*, Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2009.

Ozan, Meral, "Herder'de Volk Kavramı" *Milli Folklor* 45 (Bahar 2000): 40-42.

Öztürkmen, Arzu, *Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.

Öktemgil Turgut, Canan. *Latife Tekin'in Yapıtlarında Büyüklü Gerçekçilik*, Ankara: Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Tezi, 2003.

Pelvanoglu, Emrah, "Ossianizm ve Beşhecciler", *Milli Folklor* 75 (Güz 2007): 5-10.

Sarımay, Yusuf. *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931*, İstanbul: Ötüken Neşriyatı, 2004.

Tuncer, Hüseyin, *Beş Hecciler*, İzmir: Akademi Kitabevi, 1994.

Üstel, Füsün. *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1989.